

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1752)
Heft: 27

Artikel: Dissertatio de religione Hesiodi
Autor: Zimmermann, J.J.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394722>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 24.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

DISSERTATIO

de Religione HESIODI

Autore

JO. JAC. ZIMMERMANNO.

I.

HOMERUM excipit HESIODUS, qui a quibusdam ipso *Homero* antiquior habitus est; at nunc unanimi fere consensu Eruditi laudem hanc (si tamen laus est ætate alios antecedere) concedunt *Homero*. Eruditione, & ingenii indole pares esse videntur. Pauca huic Auctori insunt, quæ veri cupidis satisfacere possint. In *Theogonia* rerum omnium origines pandere aggressus est, at ita obscure, ut *oculatissimi Interpretes* vix ac ne vix quid sibi voluerit, hariolari possint. Sunt qui putent, verba, quæ certis hominibus tribuuntur per allegoriam, ad rerum naturalium principia trahenda: alii historias antiquissimorum terræ Incolarum deprehendunt, antiquitate temporis, & Linguæ ignotæ ignorantia corruptas.

Tom. VII.

Y

Quem-

Quemcunque sequaris Interpretem, ubique offendes tenebras. Sit licet *Cartesii* opinio de rerum origine *conficta*; *ingeniosa* tamen est; at in *Theogonia Hesiodi* strues verborum sine calce & arena: de rebus loquimur, non de verbis. Alterum opusculum *Opera & Dies* inscriptum, priore quidem præstat, cum multa ad mores hominum fingendos complectatur: facile tamen patet, præcepta illa seculi, quo vivebat, moribus attemperata esse. In fine hujus, quædam absurda & superstitiosa admiscuntur, quæ Interpretes alienum in sensum torquere solent. Exercuit hic imprimis Ingenium suum *Literatissimus Vir, Dan. Heinsius*, qui adhibitâ omni ingenii vi, singulare hujus operis artificium ostendere voluit. Omnes qui cogitata ipsius legunt, admirantur equidem ingenium *Heinsii*, politiorumque *Literarum* maximam peritiam laudant; sed ea, quæ adfert, in *Hesiodo* deprehendere non possunt. Similis labor ejus mihi visus est eorum studio, qui analytica, uti loquuntur, *methodo S. Literas* interpretantur, & artificium *Logicum* ubique deprehendunt: quasi vero *Scriptores Sacri* more *Mathematicorum*, *definitiones, axiomata, postulata* proponere, atque continuo propositionum nexu sua demonstrare voluissent. Sed is est *Hominum*, præsertim *Interpretum*, mos. Quæ obscura sunt, contortis explicationibus evadunt tandem si velint perspicua & male dicta molli interpretatione mitigantur, quo ipso tamen nolumus negare *Heinsium* multa egregia ad hunc *Auctorem* illustrandum in medium protulisse.

II.

Sed ad rem. Examinabimus quo jure hic antiquus Poëta, *Atheismi* postuletur. Audiemus autem
 primo

primo loco testes, qui præclare hac in parte de
Hesiodo judicaverunt. Clem. Alex. Stromat. Lib. 5.
pag. 603. hunc versum ex eo citat :

Ἄυτος γὰρ πάντων βασιλευς, καὶ κοίρανος
ἔστιν

Ἀθανάτων. σοὶ δ' ἔτις ἐρηρῖσαι κρατος ἄλλος.

i.e. *Ille enim omnium Rex, & Dominus est
Immortalium; tecum nemo alius de potentia
certavit.*

Ibid. pag. 106.

Μαντις δ' ἔδειξ ἔστιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Ὅσις ἀν' εἶδειν Ζηνος νοον αἰγιοχοιο.

*Vates nemo est terrestrium hominum,
Qui noverit mentem Jovis Aegidem habentis.*

Athenagoras Legat. pro Christianis p. m. 176. Edit.
De Chair. hunc versum ex eo citat : περι δε
Ἄσκληπιε Ἡσιόδος μεν.

-- -- Πατὴρ Ἀνδρῶν τε Θεῶν τε
Χωσαί' ἀπ' Ὀλύμπου καὶ βάλων ψολοενίε κε-
ραυνῶ
Ἐκίλανε ληλοῖδην φίλον σου θυμον ὀριῶν.

*Ast hominum Pater atque divum mox fervidus
irâ*

*Ex summo calidum jaculatur fulmen Olympo
Phæbigenamque suum stygias detrudit ad undas.*

Aristoteles Metaphys. Lib. I. pag. m. 357. postquam Philosophorum de rerum principiis minus congruas recitasset sententias, addit: Νεν δε τις εἰπων εἶναι καθαπερ ἐν τοις Ζωοις, καὶ ἐν τη φύσει τον αἰτιον, καὶ του κοσμου, καὶ τῆς ταξέως πασης, οἶον νηφων ἐφανη παρ' ἐικη λεγοντας τας προτερον. Φανερωσ μεν ἐν Αναξαγοραν ἴσμεν ἀφαμενον τριτων τω λογω. αἰτιον δ' εχει προτερος Ερμοτιμος ὁ Κλαζομενιος εἰπειν. οἱ μεν ἐν ἔτως ὑπολαμβάνοντες, ἀμα των καλωσ την αἰτιαν ἀρχην εἶναι των ὄντων ἐθεσαν, καὶ την τοιαυτην, ὅθεν ἡ κινήσις ὑπαρχει τοις ἔσιν. ὑποπλευσειε δ' αν τις Ἡσιοδον πρωτον ζητησαι το τοιαυτο, καν εἰ τις ἄλλος ἐρωτα ἢ ἐπιθυμιαν ἐν τοις ἔσιν ἐθηκεν ὡς ἀρχην. Ὅιον καὶ παρμενιδης. καὶ γαρ ἔτος παρασκευαζων την τε παντος γενεσιν, πρωτον μεν φησιν ἐρωτα θεων μηθισατο παντων. Ησιοδος δε παντων μεν πρωτισα χαος γενεῖ ἀυταρ ἐπειτα γαι ἑυρυσερνος. ἠδ' ἐρωσ, ὅσ παντεσσι μεταπρεπει ἀθανάλοισιν. ὡς δεον ἐν τοις ἔσιν ὑπαρχειν τινα αἰτιαν, ἣτις κινήσει καὶ συνεζει τα πραγματα. i. e. Quare qui ut in animalibus, ita in natura intellectum inesse causam mundi, totiusque ordinis dixerat, quasi sobrius, comparatus ad antiquiores vana dicentes, apparuit. Ista autem rationes qui palam attigit, Anaxagoram fuisse scimus. Attamen Hermotimus Clazomenius dicitur causam prius dixisse. Qui igitur ita arbitrati sunt, principium existentium posuerunt simul tam causam ipsius bene, quam illam, unde motus existentibus inest. Suspicaretur autem aliquis Hesiodum primum hoc quæsiuisse, & si quis alium, aut desiderium in existentibus, ut principium posuit, sicuti Parmenides: Etenim is Univerſi generationem monstrando primum quidem inter omnes Deos amorem produxit. Hesiodus vero ante omnia fuisse chaos, deinde terram spatiosam atque amorem, qui inter omnes immortales

tales elucet: tanquam opportunum sit, ut in existentibus aliqua causa insit, quæ res ipsas moveat, atque conjungat. Prolixiorem huic locum non ideo adduxi, quod putem, solide ex eo probari posse, *Hesiodum* causam aliquam intelligentem, a materia prorsus distinctam, pro principio omnium rerum habere, quo tamen loco nititur Cl. *Reimannus Hist. Atheismi* pag. 121. adserens, *Hesiodum* primum Amorem tanquam principium activum in Theologiam introduxisse: Aperte *Aristoteles* sententiam *Hesiodi* distinguit ab opinione *Anaxagoræ* & *Parmenidis*, primumque locum tribuit *Chao*, atque ex eo demum amorem repetit, quem amorem *Aristoteles* tanquam principium ipsis corporibus adhærens pro causa habet ordinis & connexionis corporum, ex mente *Hesiodi*, de quo infra dicendi locus erit. Hoc unum adducto loco volui probare, nimirum *Hesiodum* inter *Materialistas*, quod quidam contendunt, referri non potuisse. Videtur *Hesiodus* amoris nomine intellexisse nescio quam causam particularum cohærentium & figuram ordine disponentem, statim enim in sequentibus addit; *Empedoclem* contrarium etiam principium in natura observasse: unde meâ opinione simul sequitur, frustra illos esse, qui asserunt *Hesiodum*, aliosque qui *Theogoniam*, seu *Cosmologiam* potius fabricarunt, ipsum Numen perfectissimum ex *Chao* repetiisse! Videntur æque ac *Jonici* posthabito primo omnium rerum principio, de causis physicis solliciti fuisse. Hinc *Lactantius* Lib. I. pag. 32. ad *Walchii*: *Homerus*, nihil nobis dare potuit, quod pertineat ad veritatem; qui humana potius, quam divina conscripsit. Potuit *Hesiodus*, qui *Deorum* generationem unius libri opere complexus est. Sed ta-

men nihil dedit, non a Deo conditore sumens exordium, sed a Chaos, quod est rudis inordinataque materiae confusa congeries: quum explanare ante debuerit chaos ipsum unde; quando, quomodo esse, aut constare cœpisset. Nimirum sicut ab aliquo artifice, disposita, ordinata, effecta sunt omnia: sic ipsam materiam fictam esse ab aliquo necesse est. Quis igitur hanc nisi Deus fecerit, cujus potestati subjacent omnia? sed refugit hoc ille, dum horret incognitam veritatem. Recte quidem Lactantius postulat, ut rerum omnium causam efficientem scrutemur; at difficile perquam fuerit, præsertim eo, quo vivebat Hesiodus tempore, Creationem ex nihilo probare. Si ipsam materiam consideramus, nihil quidem in ea deprehendimus, quod notionem æternitatis summæque perfectio- nis includat; at si originem illius investigamus, innumeræ occurrunt difficultates.

III.

Sed inspiciamus ipsum Poëtæ librum & 1°. quidem Carmen Opera & Dies inscriptum. In genere observamus, generis humani originem tribui Enti Intelligenti, Jovi O. M. Præterea homines & pœnæ & præmii capaces inducuntur, quos a recto veroque deviantes punit Deus, quo ipso patet, Hesiodum Religionis curam habuisse, quamvis simul non negemus, quædam Deo indigna, ut solenne est Poëtis, admisceri. In productione Pandoræ omnia Jovis consilio facta sunt.

Ἡφαίστων δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν ὅττι ταχιστα
Γαίαν ὑδαὶ φέρειν, ἐν δ' ἀνθρώπων θεμεν αὐδὴν
καὶ σενος, ἀθανάταις δὲ θεαῖς εἰς ὧπα εἰσκειν.

i. e.

*Vulcanum vero inclytum jussit quam celerrime
Terram aquæ miscere, hominisque indere vocem
Et robur, immortalibus verò Deabus facie simi-
lem reddere.*

Alia *Venus*, alia *Mercurius* in hoc negotio efficere debebant, addit Poëta, οἱ δ' ἐπιθοντο Διὶ Κρονίωνε ἀνακτι, Illi autem obtemperarunt Jovi Saturnio Regi. Quicquid igitur *Pandoræ* nomine intelligatur, de quo D. Heinsii observationes legendæ, patet, divino consilio cuncta esse facta. Idem patet ex descriptione hominum quatuor illarum ætatum. Postquam Poëta inde a versu 108. usque ad vers. 122. mores vitamque Hominum aureæ ætatis descripsisset, addit :

Ἄυταρ ἐπεικεν τὸτο γένος κατὰ γαίᾳ καλυψεν,
Τοὶ μὲν Δαίμονες εἰσι Διὸς μεγάλης διαβλάσ,
Ἐθλοὶ, ἐπιχθονιοὶ, φυλάκες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἱ ῥα φυλάσσει τε δίκας καὶ χετλια ἔργα
Ἡερα ἔσσαμενοι, πάντη φοίλωντες ἐπ' αἰῶν
Πλάτοδοται.

i.e. *Verum postquam hoc genus terra abscondit,
Ii quidem Dæmones facti sunt, Jovis magni
consilio,*

*Boni, in terris versantes, custodes mortalium
hominum :*

*Qui quidem observant Ἔ justa Ἔ prava opera
Aëre induti, passim oberrantes per terram
Opum datores.*

de hominibus *argentei Seculi* ait inter alia v. 135:

ὑβριν γὰρ ἀλαθάλον ἐκ ἐδύναντο

Ἄλληλων ἀπεχεῖν , ἐδ' ἀθανάτης θεραπεύειν
 Ηἱ θεμῖς ἀνθρώποισι κατ' ἠθεα. τῆ μὲν ἐπέϊα
 Ζεὺς κρονίδης ἐκρύψε , χολῶμενος ἔνεκα τιμῆς
 Οὐκ ἐδίδεν μακάρεσσι θεοῖς , οἱ Ὀλύμπου ἐχέουσιν.

i.e. -- *Injuriam enim pravam non poterant
 A se mutuo abstinere, neque Deos colere
 Volebant, neque sacrificare beatorum sacris in
 aris,
 Ut fas hominibus ex more. Hos quidem deinde
 Jupiter Saturnius' abscondit iratus: quia ho-
 nores
 Non dabant beatis Diis, qui Olympum habi-
 tant.*

Ita & tertia, quartaque generatio Jovis Consilio or-
 ta, quintæ cum mentionem facit, ait:

*O utinam ego quinto non interessẽm
 Hominum generi, sed aut mortuus essem prius
 aut postea natus!
 Nunc enim est genus hominum ferreum.*

Postea describit pessimos hujus ætatis hominum
 mores & inter alia dicuntur σκετλιοι, ἐδὲ θεῶν ὅπιν
 εἰδοτες. Si hæc omnia ad rationis trutinam expen-
 dimus, sequentia animadvertere licet: (1.) est ho-
 mines non forte fortuito ex terræ radicibus altis,
 quod Epicurus volebat; sed θεῖα quadam μοιρᾷ in
 lucem editos, quæ manifeste produnt, Poëtam cre-
 didisse Numen dari præstantissimum excellentissi-
 mumque, quod in omnia jus habeat atque im-
 perium. (2) Poëtam credidisse, dari discrimen
 inter *Justum & Injustum, bonum & malum*, aper-
 te

te enim scelera damnat, virtutis vero præstantiam & utilitatem laudat, hanc Deo placere, illa vero Numen averfari, unde concludendum eum justitiam & sanctitatem Dei agnovisse. *Atheus* enim & numinis contemtor plane aliter primos mortales descripsisset, induceret ille primos homines ex terra & limo ortos; fingeret illos primo vitam ab omni metu liberam exegisse, atque genio suo indulgisse; successisse postea homines quosdam fraudulentos & factiosos, qui rudibus hominibus persuaserint, esse *Numen aliquod* verendum; e mentitis quædam rara & insolita, quæ pro miraculis venditaverint inusitata Deorum potentiâ factis; hanc Religionem postea tot *scelerosa*, & *impia facta* induxisse, illam omnium bellorum, rixarum &c. causam fuisse &c. breviter: *Horatii* verba sua fecisset, qui *Serm. Lib. I. Sat. 3.* rem ita exprimit:

*Quum prorepserunt primis animalia terris
Mutum & turpe pecus glandem atque cubilia
propter*

*Unguibus & pugnis, dein fustibus atque ita
porro,*

*Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus:
Donec verba, quibus voces sensusque notarent
Nominaque invenere: dehinc absistere bello,
Oppida cæperunt munire & ponere leges:
Ne quis fur esset aut latro, neu quis adulter.*

Ut longe aliter loquitur heic Poëta. (3.) Non solum discrimen aliquod facit *Poëta* inter justum & injustum; sed & satis perspicue docet, homines esse liberos, pœnæ ac præmii capaces, nullo necessario vinculo ad mala perpetranda constrictos.

Quod si quis *Numen* agnoscat, quod recte facta adprobet, mala puniat, ab *Atheismo* prorsus immunis est.

IV.

Sed pergamus ad specialiora. v. 267. Deo adscribit *Omniscientiam* v. postquam enim in Antecedentibus dixisset :

*Sibi ipsi mala fabricatur Vir, alii mala fabricans,
Malumque consilium Consultori pessimum.*

Addit :

Παντα ἰδὼν Δίος ὀφθαλμὸς καὶ πάντα νοήσας
καὶ νυκτὸς αἰὲν ἐθέλησ', ἐπιθερκεῖσθαι, εἴδῃ ἐλήθει
'Οἴην δὴ καὶ τήνδε δίκην πόλις ἐντὸς ἐεργεῖ.

*Omnia videns Jovis oculus, omniaque intelligens
Et hac (siquidem vult) inspicit: neque ipsum latet
Qualenam hoc quoque judicium civitas intus ex-
erceat.*

Non possum autem, quin occasione sequentium verborum *Hesiodum* vindicem contra *Cl. Clerici*, cujus tamen merita nemo est, qui magis veneretur quam ego, *cenfuram*. Nimirum post verba immediate præcedentia ita pergit Poëta :

*Ego porro nec ipse nunc inter Homines justus
Sim, nec meus filius: quando malum est justum
Esse, siquidem plus juris injustior habebit.
Sed hac nondum arbitror facturum Jovem ful-
mine gaudentem.*

Ad

Ad hæc ita loquitur *Doctissimus Clericus* : *Virum Optimum non fuisse Hesiodum , si modo dicti hujus sui memor fuerit , intelliget , quisquis secum animo reputabit , virtutem in hisce terris nunquam fuisse vitio beatiorẽ , si omnia expendantur : imo verò semper fuisse gravissimas querelas de infelicitate bonorum . Non satis ergo caute faciebat , qui virtutem suam pendere volebat ex felicitate , quam in hac vita a numine exspectaret , & quam perpauci consequuntur . Vix crediderim verba eo tendere , quo trahit Eruditissimus Vir , ea in mitiorem partem facile interpretari possumus . Omnes naturã ita comparati sumus , ut quæ voluptatem adferre possunt , omnibus viribus desideremus consequi , tam alte illud desiderium animo infixum est , tamque vehementer nos impellit , ut id penitus , dum vivimus , evellere non possimus : recte autem existimamus , virtutem ad bene beateque vivendum certissimum atque præcellentissimum remedium esse . Quod si igitur ea esset semper vitæ nostræ conditio , ut probi justique omnium mortalium essent infelicissimi , minus esset optabile justum esse , id est , omnibus miseriis , & injuriis per omne ævum expositum esse : hæc , si ad vitam hanc præsentem respiciamus , ita se habere , nemo qui in se descendit , diffitebitur ; loquitur autem *Poëta* , ut vel antecedentia docent , de rebus ad vitam hanc spectantibus . Hoc largior Summo Viro , eos , qui de futuræ vitæ felicitate persuasi sunt , æquissimo animo durissima quæque perferre posse , atque spe meliorum fatorum animum demulcere . Agnovit præterea *Poëta* , leges dari quasdam *divinas naturales* , secus ac *Athei* putant v. 274.*

Ω περση, συ δε ταυτα μετα φρεσι βαλλεο σησιν
 Καὶ νυ δικης ἐπακθε, βιησ δ' ἐπιληθεο παιμπαν.
 Τον δε γαρ ἀνθρωποισι νομον διεταξε κρονικων.
 Ἰχθυσι μεν καὶ θηρσι καὶ ὄϊωνοις πετεεινοις
 Ἐδειν ἀλληλως, ἐπει ε' δικη ἐσιν ἐπ' αὐτοισ.
 Ἀνθρωποισι δ' ἔδωκε δικην, ἥ πολλον ἀριση
 Γινεται.. i. e.

*O Persa, cæterum tu hæc in animo tuo repone ,
 Et justitiæ quidem obtempera , violentiæ vero
 obliviscere prorsus.*

*Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius.
 Piscibus quidem & feris & avibus volucribus
 Se mutuo ut devorent , quandoquidem justitiæ
 carent.*

*Hominibus autem dedit justitiam , quæ multo est
 optima.*

Sane Spinoza in eo omnem posuit justitiæ nor-
 mam, ut nempe majus animal minus deglutiat :
 hinc etiam Poëta inde a v. 300. seqq. multas vir-
 tutes hominibus commendat v. 706.

Ἐυ δ' ὅπιν ἀθανατων μακαρων πεφυλαγμενος εἶναι
Bene vero reverentiam erga Deos immortales observato.

Observatione haud indignum est insuper, quod
Hesiodus v. 120. statuat, homines aurei seculi,
 postquam recte factis se Diis probavissent, *Ministros
 Jovis, & Dæmones* factos. Apparet ex hoc (1) An-
 tiquissimis temporibus *Dæmonum* existentiam credi-
 tam fuisse, quanquam enim *Hesiodus* in eo ab He-
 bræis dissentiat, quod Homines fuisse angelos sta-
 tuat; satis tamen quod ad rem ipsam spectat, patet,
 eum credidisse, dari naturas quasdam humanâ
 po-

potentia majores : Simile quid S. Literæ testantur de Angelis ipsis , qui postquam egregio aliquo specimine , cujus tamen circumstantias silentio tegunt , demonstrarunt , quantâ in Deum ferrentur reverentia , majorem perfectionis gradum adepti sunt , quam antea habebant. Patet (2) ex hoc loco *Hesiodum* credidisse , Deum recte factorum memorem esse , atque post hanc etiam vitam præmiis probos adficere , neque necesse est , ut dicamus eum has sententias ab *Hebræis* accepisse.

Sola consideratio Beneficentiæ divinæ statusque hominum in hac vita facile in eam ducunt sententiam.

Verf. 216. Deum *justitiæ vindicem* esse ait :

-- -- -- *Via verò altera perveniendi
Melior ad justa : justitia enim injustitiam vincit
Ad finem progressa : stultus verò malo suo discit.
Continuo enim cursu sequitur Jurisjurandi Deus
injusta judicia.*

*Justitiæ vero fremitus excitatur tracta quocun-
que viri duxerint*

*Donis corrupti , pravis postquam sententiis deci-
derunt res.*

*Hæc verò sequitur deflens urbemque & sedes po-
pulorum.*

*Ære induta , malum hominibus adferens ,
Quique ipsam expellere solent , neque rectam fe-
runt sententiam :*

*At qui jura tam peregrinis , quam civibus red-
dunt*

*Recta ; neque a justo quidquam exorbitant
Iis floret urbs populique florent in illa*

Pax

*Pax verò per terram alma, neque unquam illis
Molestum bellum immittit late cernens Jupiter.*

Similiter vers. 248. seq.

*O Reges, vos autem considerate etiam ipsi
Penam hanc, prope enim inter homines versantes
Dii vident; quotquot pravis judiciis
Se mutuo atterunt, Decrum vindictam non cu-
rantes*

*Ter enim decies mille sunt in terra multorum
altrice*

*Dii Jovis, custodes immortalium hominum:
Qui judicia observant & prava opera,
Aere induti passim observantes per terram.*

Non igitur ex mente Hesiodi perinde est Deo, quid Reges Judicesque faciant, sed curam agit rerum terrenarum ita, ut probos justique tenaces præmiis; juris contemptores & æqui pœnis adficiat: interim perspicue dum pœnarum & præmiorum mentionem facit de altera vita non loquitur. Hinc ad versum 227. ita commentatur *Eruditissimus Clericus*: Cum hisce temporibus immortalitas animi crederetur, mirum est in recensione pœnarum & præmiorum alterius vitæ nullam mentionem fieri, quod & apud Homerum non uno loco videre est, per paucos enim in inferis pœnas dare fingit, propter insignia scelera; Elysios vero campos implet non bonis, sed celebribus viris, quales Heroës Troicorum temporum latrociniis, quam virtutibus clariores. Hactenus Vir summus, qui & alibi eandem quæstionem movet de Hebræis, cujus ex sententia, nulla perspicua loca in V. Testamento deprehenduntur de præmiis & pœnis post hanc vitam: animus non est, in Theologorum

logorum exspatiari campum atque disquirere, utrum adfertio Cl. Viri firmis præfidiis munita sit; sed quædam tantum, quæ ad *Hesiodi* allata verba elucidanda facere posse existumavero adducam. In genere observo Cl. Virum fateri, ætate *Hesiodi* creditam fuisse mentis immortalitatem, quod & locus ante allatus de aureæ ætatis hominibus a Jove eminenti dignitate adfectis, præbat. Hoc solum quæritur; cur hic & alibi rarenter inveniuntur argumenta a vita futura desumpta, quibus homines ad virtutis studium accenderentur. Crediderim igitur *Hesiodum* & *Homerum* dicta sua ad genium, & indolem hominum suæ ætatis attemperasse. Eo seculo pauci erant qui virtute & eruditione cæteros superabant. *Philosophia* inter Gentes aut nulla erat, aut simplex, horrida, brevibus sententiis comprehensa, & vitæ usui adcomodata, quod vel ex sententiis Græciæ Sapientum deprehendere licet, qui a modernis ultra modum laudantur, veteris ævi statum ex ingenio temporum nostrorum & hominum metientes. Ipsi homines illorum temporum rudes, naturæque ad ea proni, quæ vitam tranquillam beatamque reddere possunt; ad ratiocinandum autem de rebus a sensibus remotis inepti, præsentium cupidi, futurorum incurii, corporisque cumprimis ante omnia curam habentes. Cum ejusmodi hominibus rationibus a futuræ vitæ statu desumptis agere consultum haud existimabant; vix enim ac ne vix eæ adficiunt homines iis adsuetos opinionibus quæ sensus ferire aptæ natæ sunt. Credibile igitur est, plerosque credidisse, Deum in hac vita & præmia & pœnas distribuere, perpaucis vero immotam persuasionem de præmiis & pœnis post hanc

hanc vitam futuris, animis infedisse. Hi non minus quam priores, ex mente Poëtarum illorum, iis erant excitandi argumentis, quibus ipsos cessuros sperare poterant; vel hodienum in tanta luce, multi iis demum moventur ad virtutem rationibus, quæ ab utilitate ducuntur; Præterea homines illi non solum rudes erant rerum divinarum, sed & nuper demum ex agris collecti, in majores societates coalescebant. Hi cum antea neque lege, neque imperio cujusquam regerentur, feros illos mores, postquam in unum coierant, urbibus intulerunt; pars antea latrociniis, & trucidandis bestiis adsueta, pars colendis agris dedita, alii opere manuum vitam suam sustentabant, nihilque aliud in votis habebant, quam ut libertate a naturâ concessa perpetuo fruerentur. Hinc frænum, postquam legibus quibusdam invicem se obstrinxerunt inviti, patiebantur, neque societatis leges lubentes custodiebant, omne enim onus insuetis grave. Hinc non semel conspiratis factionum partibus turbæ & seditiones coortæ. Unde necesse erat, ut primi Sapientiæ Doctores hominibus argumenta, quæ ad æquitatis & justitiæ amorem inflammarent, adducerent, quæque ab utilitate harum virtutum manare solent; ut tandem sensim sensimque depositis feris moribus ad mansuetius vitæ genus transferrentur; quâ ratione facile deprehendere poterant, frugalitatem, comitatem, beneficentiam &c. mirum quantum conferre ad vitam hanc miseram suaviter & feliciter transigendam; rapinis contra, dissidiis, jurgiis, fraude, & scelestâ malitia, perpetuo vitam reddi inquietam, turbulentamque. Hic igitur inter alius labor fuit Poëtarum, qui ut rudes homines

ad

ad magis compositos mores effingerent, Cantilenis suis & fictis & veris fabulis utebantur. Hæ (salvo tamen meliori aliorum judicio) videntur rationes, quæ in causa fuerunt, quo minus futuræ vitæ præmia, vel pœnas, ob Oculos ponerent, hominibus sui temporis *Homerus & Hesiodus*. Interim in eo laudem non merentur Poëtæ illi: ut enim argumenta illa ab utilitate vitæ hujus petita facile rudiorum mentes capiunt: sic ab altera quoque parte, facile animadvertunt, virtuti non semper sua esse reposita præmia; unde nisi meliora edocti sunt, facile in gravissimos errores abripi possunt. Et hic sese exerit etiam *Præstantia Religionis Christianæ*. Discipuli enim *Jesu Christi* palam & frequentissime, ad futuram, eamque æternum duraturam provocarunt vitam.

§. V.

Adduximus hætenus ad defendendum *Hesiodum* loca ex opusculo de *Operibus & Diebus*. Pergimus jam ad *Θεογονίαν*, quæ plus negotiis hoc in argumento facessit veri cupidis, versu 36. Musam ita adloquitur:

*O tu a Musis ordiamur, quæ Jovi Patri
Canendo oblectant magnum animum in Olympo,
Memorantes & præsentia & futura & præterita.*

Et paucis interjectis

*.. .. Hæ verò immortalem vocem emittentes
Deorum genus venerandum in primis celebrant can-
tilenâ*

*Ab exordio, quos tellus & cælum latum genuerunt
Quique in his prognati sunt Dii, datores hominum.*

Ad ultima verba Poëtæ ita commentatur D. Clericus. Probe inquit animadvertendum hic signari tria genera rerum I. Terram & Cælum, quæ ante omnes Deos, qui Hesiodi ævo maximi habebantur, fuerant. II. Deos ex hisce genitos οἱ ἴ ἐκ τῶν ἐγένοντο θεοὶ δω-
 τῆτες, ἑαῶν qui Dii ex hisce geniti sunt datores Bonorum, quos enumerat versu 116. ad 155. Hi dicuntur ab Hesiodo Dii, quod nomen denegatur cælo & terræ, suntque velut prior Deorum ætas. III. Altera est filiorum Saturni, quos significat hoc versu Hesiodus: Δευ-
 τερον αὖτε Ζηνᾶ, θεῶν πατέρ ἦδε καὶ ἀνδρῶν hoc est, secundo loco Jovem, qui est Rex Deorum, qui nunc potissimum coluntur, & hominum, qui vivebant Hesiodi ævo & superioribus aliquot ætatibus: duplicem hunc duntaxat ordinem Deorum norant, hoc est hominum in Deorum numerum post mortem relatorum; si altius originem eorum repeterent, nihil antiquius reperiebant, quam cælum & terram, hisque vetustius chaos, nec ultra progrediebantur. Notio Dei horum conditoris adeo obscurata fuit, ut de eo prorsus tacerent; aut etiam, si quæ ejus evanida vestigia in eorum animis hæserant, ea miscebantur cum iis, quæ vulgo de Jove & æqualibus illi Deis ferebantur. Ita Vir longe doctissimus, juvat mentem meam de hoc summi Viri judicio addere & (1) quidem fatetur ipse Doctissimus Vir opusculum Hesiodi Opera & dies inscriptum non minus ipsum auctorem agnoscere, quam Θεογονίαν: at in priore, secundum ea, quæ adduximus loca, quammaxime probabile est, Hesiodum Deum summasque ejus perfectiones, pro ætatis illius modulo agnovisse, quod nobis quidem hætenus sufficeret. Neque causam video, cur eum Atheismi suspectum habeam, quod in obscuro Θεογονίας opusculo manifeste de causa, omnium rerum
 crea-

creatrice verba non fecerit. Causam omnium rerum primam, quantum ex priori opusculo locisque adductis patet, admisit, sive jam dicamus eum traditione hoc accepisse, sive ratiocinatione invenisse: *prius* enim si admittamus, (quod tamen vix credibile) dubium non est, saltem vero quam maxime simile, Eum non cæco impetu opinioni huic album adjecisse calculum, sed ad rectæ rationis normam acceptam traditionem exegisse; si *posterius* denuo hoc nostræ sententiæ congruum est: quod si igitur cum Θεογονίαν conscriberet, mentem mutasset, manifesta magis hujus rei adessent testimonia, aut in ipso opere exstantia, aut aliunde deprompta, neutrum autem patet. At inquis, cur minus perspicue originem cœli, terræque supremo adscribit rerum omnium Creatori? ego quidem me nescire hoc fateor; interim tamen nollem statim inferre, eum ideo negasse Deum rerum omnium creatorem: locutus est juxta temporum illorum gustum atque historiam de rerum origine cum fabulis receptis commiscet. Idem fecerant *Jonici Philosophi*, quos plerique tamen Eruditorum a gravissimo Atheismi errore absolunt. Si quis *Ethicæ* præcepta traderet, summumque Legislatorem agnosceret, idem vero cum omnium rerum visibilium initia panderet, nulla tamen causæ efficientis, injectâ mentione, eum quidem minus recte facere existumarem; at nollem simul adserere eum negare, quod ante perspicue tradidit, nisi aliunde persuasus essem eum dicis tantum causâ in *Ethica* Dei mentionem fecisse. (2) Aut fallor, aut ipse Doctissimus Vir alibi, nimirum pag. 81. in notis ad Θεογονίαν mecum sentit, ita enim ad versum 464. loquitur.

Veteres Poëtae τυχὴν ignorabant, nōverant πῖπρω-
 μενὴν seu μοῖραν hoc est Fatum, sed nec immutabile
 putabant, nec Deos, quasi immutabile credidissent, se
 se gerentes inducebant, ut liquet ex hoc Hesiodi loco,
 vide & Aul. Gell. Noct. Attic. Lib. XIII. cap. I. In-
 terea hinc colligere licet ab antiquissimis temporibus no-
 tum fuisse, esse nescio quam Naturam Superiorem ipsis
 Diis, qui colebantur, ex cuius immutabili volunta-
 te pendeant, quia nimirum Dii illi immortales fuerant,
 divinæ Providentiæ subiecti, quemadmodum cæteri ho-
 mines. Ita dum loquitur Cl. Vir, sententiam meam
 confirmat, non destruit. (3) Tandem dudum mo-
 nuerunt harum rerum periti, veterum Θεογονίαν
 esse κοσμογονίαν, in ea enim ostendere voluerunt,
 quâ ratione ex chaos, seu rudi illa indigesta mo-
 le cuncta orta sint, neque multum inter se dif-
 ferunt Hesiodi, Aristophanis, & Phœnicum θεογονίαι,
 licet adeoque unam ex altera explicare. In ple-
 risque Amor causa efficiens esse videtur corporum
 hujus mundi. Sic Orpheus in Argonauticis,
 v. 419.

Πρωτὰ μὲν ἀρχαῖα χάος μιληφάτον ὄμιον
 Ὡς ἐπαμειψε Φυσεῖς ὡς Ἴ ἔρανος εἰς περὰ
 ἦλθε
 Γῆς Ἴ εὐρυσερῆς γενεσὶν πυθυμένα θαλασσης
 Πρεσβυτάτων τε καὶ αὐτοτελῆ πολυμητὶν ἐρωῖα
 Ὅσσα Ἴ ἐφυκεν ἀπάντα διεκρινε τ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.

Hesiodus verò versu 115. Theogon.

Primo omnium quidem Chaos fuit, ac deinde
 Tellus lata, omnium sedes tuta semper

Immor.

*Immortalium, qui tenent Fuga nivosi Olympi
Tartaraque tenebricosa, in recessu terræ spatiosa:
Atque amor qui pulcherrimus inter immortales
Deos*

*Solvens curas & omnium Deorum omniumque
hominum*

*Domat in pectoribus animum & prudens const-
lium.*

Patet maximam hęc difficultatem oriri ex voce *Ἔως*. Cl. Clericus in Commentario suo rem ita intelligit. *Hac voce Amor signatur, qualem in animalibus procreationis causâ cernere est. Is amor προγονοποιουμένης describit vim omnium genitricem, cui Hesiodus tribuit ortum rerum omnium. Qua in re tenue est & pæne evanidum vestigium naturæ melioris hoc est Dei, qui omnia creavit: paucis interjectis ait Hesiodum ἀπυργυρὸν ἀναρπύων absurde posteriorem Chao facere. Ex hisce verbis vix liquet, quid tandem ipse D. Vir Amoris nomine intellexerit, non causam primam activam, intellectualem, dum posteriorem Chao fecit: Sed id quod in animalibus procreationem efficit. At quid hoc sit, denuo non adeo clarum, num principium activum simile naturæ plasticæ? An materia quædam actuosa? quod si priori sensu intellexisset D. Vir, non minus sane obscurum esset, quomodo principium aliquod activum intelligens, Deo inferius, ex Chao oriri potuisset. Doctissimus Burnetus huic objectioni sibi satis fecisse videtur Arch. Philosoph. Lib. 2. cap. 7. p. 132. dicens: *Quamquam hoc sensu Amor proprie non spectet ad hanc seriem rerum productarum ex Chao, cum quid immateriale sit, præextiteritque & præfuerit toti operi a principio ad finem: cum tamen ad certum usque tem-**

pius & terminum omnia essent fluida, confusa & tenebrosa: nondum nata erat mens secundum stylum antiquorum, quæ tum demum nasci & in auras prodire dicenda esset, cum ordo ille, forma & ratio compagis regularis emicare inceperit. Ita *Barnetus*: at dubito utrum ita difficultati *Eruditus Vir* satisfaciat, dum enim ait mentem præextitisse, atque toti operi præfuisse, manifesto supponit id, de quo quæritur; si *Hesiodus* dixisset mentem confusam materiam digestisse, & tum adparuisse *Amorem*, id est, mentis operi jugiter intenti insignem effectum, eo quo vult sensu interpretatio valeret: At dum *Hesiodus*, nulla mentione causæ primæ efficientis factâ, demum post chaos amorem extitisse ait, non potest dici, Dei curam per mundum digestum manifestatam, nisi prius supponas auctorem Deum operi præfuisse. Accedit quod *Hesiodus* non demum in fine rerum omnium productarum adserat, tum extitisse *Amorem*, sed statim ac inordinatæ illius massæ, quam chaos vocant, mentionem facit addit; atque amor &c. Credideram aliquando *Hesiodum* aperte satis hic initio narrationis suæ duorum rerum æterna principia tueri, nimirum v. 115. primo omnium quidem chaos fuit. i. e. Inter prima principia rerum fuit primo rudis & indigesta materia, ex qua deinde terra nata, cujus ideo mentionem facit, quod de illius origine quam maxime homines solliciti sunt. Vers. 120. sequi alterum æternum principium Η δ' εγος &c. Versu vero 123. Poëtam pergere. Ex chao vero Erebusque &c. id est, ostendere quomodo posito amore, infinita, at confusa corporum moles in suas partes distincta fuerit: At cum amoris illius in cæteris rebus, quæ ex mente *Hesiodi* producendæ erant, nulla

nulla postea mentio fiat, huic conjecturæ non multum tribuo. Fateor nihil hic dici posse, quod omni ex parte certum & immotum sit; quod si tamen mentem Hesiodi de origine omnium rerum cum *Phœnicum* Theologia, *Jonicorum* quorundam Philosophorum sententia, atque *Ovidii* *θεογονια* conferam, haud absimile vero videtur, *Hesiodum* mentem primum causam efficientem omnium rerum agnovisse, neque tamen, quod oportuisset, statim in limine ejusdem mentionem fecisse; per amorem autem vim, ab ipsa mente creaturæ, seu corporibus impressam, unde omnis ordo repetendus, intellexisse.

Antiquissima certe veterum opinio fuit, duo esse æterna rerum principia, materiam autem ope Intelligentis substantiæ ornatam, hinc *Anaxagoras* *παντα χρηματα ἢν ὁμοι πεφυραμενα*; statum hunc diffidii & confusionis excepit *Amor*, seu ordo, qui amor seu mens, ut ejusdem *Anaxagoræ* verbis utar, *τα πεφυραμενα διηγε καὶ διεκοσμησε, καὶ ἐκ της ἀταξιας εἰς ταξιν ἤγαγε*. In antiquissima *Phœnicum* Theologia eadem reperiuntur principia *Euseb. præp. Evang. Lib. 10.* ita rem describit: *ὅτι δὲ ἤρασθη το πνευμα των ἰδίων ἀρχων καὶ ἐγενέτο συγκερατις ἢ πλοκη ἐπεινη ἐκλιθη πυθος, αυτη δὲ ἀρχη κτισεως ἀπαντων.* i. e. *Quum vero Spiritus amore suorum principiorum tactus est, factaque est commixtio, huic complexui nomen factum cupidinis, atque hoc erat principium procreationis omnium.* *Ovidius*, cujus *θεογονια* ex veterum *Poëtarum* scriptis elegantissime concinnata, mentem præficit mundo, dicens:

Hanc Deus & melior litem natura diremit.

Doctissimus equidem Walchius ad h. l. Ovidium in catalogum Spinozæ sequacium refert particulamque & pro *sive* interpretatur ita: *Deus sive natura, qui est ipsa natura, litem diremit.* At dubito utrum hoc loco naturam, pro *Universo* ex mente Spinozæ Ovidius intellexerit, cum enim versu 6to. dixisset:

*Unus erat toto naturæ vultus in Orbe,
Quem dixere Chaos, rudis indigestaque moles.*

Nemo videt quâ ratione ipsa natura litem illam dirimere, id est, confusam illam indigestamque massam in ordinem redigere potuerit, v. 57. distincte causam mundi, ab ipso Universo distinguit: canens:

*His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit.*

Clarius adhuc loquitur, v. 79.

Ille opifex rerum, mundi melioris Origo.

Versu 51. plagarum seu Zonarum originem a Deo, non natura repetit:

*Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.*

In eandem denique sententiam concedit πολυ-
μαθεσάος Plutarchus in libello de facie in orbe lunæ
pag. 772. Ed. Bas. quæ latine brevitatis causâ dabo:
*Res inquit mixtionem fugientes, & ab omni con-
junctione abhorrentes, solitarieque, quæ principia
rerum censentur, non admittentes ullam [contem-
pera-*

perationem altera alterius, omnem communicationem
aversantes, suisque peculiaribus & contumacibus con-
tenta motibus, eo modo habebant quo universum, a
quo Deus abest ut Plato dixit, id est, sicut se habent
corpora animis destituta & mente, donec desidera-
bilis facultas Providentiæ venit in naturam, amici-
tiamque iis, venerem & amorem indidit, ut Empe-
docles, Parmenides & Hesiodus cecinerunt. At lo-
cum mutantem, & una alterius facultate impertita
aliæque mansionis, aliæ motus necessitatibus illigatæ,
pro eo atque naturâ ferebat, ut concederent, atque
mutarentur, concentum quendam societatemque con-
ficerent. Etenim si nulla mundi pars propter na-
turam fuit adfecta, sed unum quodque jacet, ut
natum est, nulla translatione, nulla mutatione in-
digens, quibus ne initio quidem opus habuerit, mi-
ror quodnam sit munus providentiæ, aut quid fece-
rit Pater ille & artificiosissimus Opifex Jupiter.
Non enim in exercitu opus est scientia ordines in-
struendi, si sua sponte quivis militum noverit, suum
locum, ordinem & stationem, quam accipere debeat
& tueri: neque usus erit Hortulanis, aut qui domos
ædificant, si ibi aqua ultro adfluet plantis rigatione
indigentibus; heic lateres ligna & lapides natura-
libus motionibus per se in locum concinnitatemque de-
sideratam coeunt; sin est, ut hoc ratio palam tollat
Providentiæ, Deoque rerum dispositio & divisio
convenit, quid mirum sic ordinatam esse naturam,
ut heic ignis, ibi astra, rursumque heic terra,
superius luna sit collocata, arctiore rationis quam
naturæ vinculo constricta. Hic sane doctif-
simus Vir Hesiodo eam sententiam tribuit,
Z 5 quam

quam licet obscurius, eum defendere voluisse, mihi quam maxime probabile videtur (†).

(†) Ex his quæ de *Hesiodo* dicta sunt, constat, nihil certi, atque explorati de Religione ipsius dici posse. Hoc summatim constat, Poëtam antiquas Græcarum fabulas cum sapientum de origine rerum omnium Decretis commiscuisse, ordinisque nullam rationem habuisse. 2°. Per Amorem illum nescio quod principium ipsi Poëtæ ignotum, quod partes hactenus scissas conjunxit, intellexisse & 3°. tandem in opere *ἔργα καὶ ἡμέρας* inscripto, locutum esse, ut probabile sit, eum omnipotentem rerum omnium Moderatorem admisisse. Hinc & ipse Cl. *Moshemius* notis ad *Cudworth*, pag. 117. 227. 268. ad *ἐποχὴν* confugit. Quis autem nescit, eum harum rerum callentissimum esse? Confer de *Theogonia* veterum erudite & prolixè differentem *Celeb. Brukerum Hist. Critica Philosophiæ Tom. I.* qui ibidem ostendit utramque in partem disputari posse, utrum *Theogoniarum* Scriptores causam aliquam primam & intelligentem præfecerint nec ne. In re autem obscura valde in mitiorem partem Auctorum cogitata interpretanda.